

ABD-ÇİN REKABETİNDE JEOKONOMİK BİR ETKEN OLARAK İRAN

Selim Han YENİACUN

Dış Politika ve Güvenlik Araştırmaları Merkezi

Çin-ABD Rekabeti

21. yüzyılın başlangıcında ABD'nin öncülük ettiği "yükselen Çin'in tehdit olarak algılanması stratejisi", zaman zaman küresel tehdit algılarının içerik ve mekân çeşitliliği yüzünden örtülü kalsa da Donald Trump dönemi ABD dış politikasının birincil önceliği hâlini almıştır. Konuyu biraz daha geriden ele alacak olursak; Çin'in Deng Şiaping yönetimi ile 1979 yılı itibarıyla dışa açılmasını destekleyen ve Asya-Pasifik aksında Sovyet yayılcılığına alternatif oluşturmayı hedefleyen ABD, Çin'i Soğuk Savaş'ın bitmesinin ardından elde ettiği küresel hegemonyanın en büyük rakibi olarak görmeye başlamış, bir zamanlar ekonomik ve siyasî çıkarlar doğrultusunda desteklediği bu güce karşı 2010'ların ortalarından itibaren açıktan bir cephe açmıştır.

ABD'nin Çin'e yönelik cephe oluşturma politikasının arkasındaki en büyük etkenlerden biri, Çin'in 2013 yılı itibarıyla hayata geçirdiği Kuşak ve Yol Projesi olmuştur. Çin'in mevcut devlet başkanı Şi Cinping'in yeni ve alternatif ticaret rotaları olarak tanıttığı bu proje, devlet başkanlığının iki dönemle sınırlanmasının kaldırılması, Güney Çin Denizinde ABD müttefiki devletlere karşı agresif donanma faaliyetlerinin yürütülmesi, Çin'in üretim kapasitenin her geçen gün artması, ucuz ve kalifiye iş gücünü değerli madenlerle birleştirerek bunu lojistik zincirinde bir avantaja çevirmesi, Afrika ve Asya'daki pek çok devlete Çin bankaları tarafından verilen uzun vadeli yüksek meblağlı kredilerle bu ülke yönetimleriyle Batılı kaynaklara göre "borç tuzağı" Çinli kaynaklara göre "stratejik ortaklık" kurulması gibi sebepler de mevcut Çin-ABD rekabetinin ana satır başları olarak değerlendirilebilir.

Donald Trump döneminde ABD'nin ikili ilişkilerini geliştirerek hem Ortadoğu'da hem de Kuzey-Güney Kore ve Japonya-Hint aksında dengelemeye çalıştığı Çin, ABD tarafından dışlanan İran ve ABD'nin doğal rakibi Rusya ile ilişkilerini güçlendirirken aynı zamanda da İsrail, BAE, Suudi Arabistan, Türkiye, Yunanistan ve İtalya gibi önemli güç unsurları ile de ekonomik paydaşlığını arttırma yolları aramıştır.

Joe Biden döneminde yeni iş birlikleri ve ittifaklar üzerinden yürütülen bir ABD dış politikasının şekillendirilmeye çalışıldığı şu günlerde, eski dönemden yeniye değişmeyecek olan en büyük meselenin Çin ile rekabet olacağı anlaşılmaktadır. Bu rekabetin Asya-Pasifik hattında hâlihazırda yoğunlaştığı görülse de Çin'e giden enerji yolları ve Çin'den gelen ticarî malların ana rotalarından biri olan Güney Azerbaycan ve İran coğrafyası (Hazar'dan Körfez'e) bu rekabetin jeopolitik ve jeoekonomik bağlamda kilit noktalarından birini teşkil etmektedir. Dolayısıyla, Çin ve ABD'nin İran üzerinden şekillendirecekleri ikili politikalar, kendi aralarındaki rekabeti doğrudan etkileyecek ve büyük güç rekabetindeki dengeyi değiştirebilecek kapasiteye sahiptir.

Gizli ve Tedirgin Edici Bir Antlaşma

Bu bağlamda Çin Devlet başkanı Şi Cinping'in 2016 yılındaki İran ziyaretinde ilk defa gündeme gelen, beş yıldır zaman zaman gün yüzüne çıkarak tartışmalara konu olan ve en nihayetinde 27 Mart 2021 tarihinde imzalanan Çin-İran Stratejik İşbirliği Anlaşması, ABD-Çin rekabetinin sadece Asya-Pasifik ekseninde yaşanmayacağını, dünyanın farklı coğrafyalarına da taşınacağını bir göstergesi olmuştur. 25 yıl boyunca yürürlükte kalacak anlaşma, temelde Çin'in İran'da ekonomik ve altyapı yatırımları yapması, güvenlik ve askerî alanlarda stratejik ortaklık ve İran'ın Çin'e düşük fiyatlı petrol satışını kapsamaktadır.

25 yıllık bu anlaşma kapsamında Çin'in İran'a 400 ilâ 650 milyar dolar tutarında yatırım yapacağı söylenmekte, buna karşılık ise İran'ın sadece düşük ücretli petrol satımı ile terazinin kefelerini dengeleyemeyeceğine ve dahası topraklarında Çin askerî varlığını konuşlandıracağına ilişkin ABD ve İngiltere menşeli yayın organları tarafından ortaya atılan pek çok iddia bulunmaktadır. Üstelik bu iddialar İran nezdinde resmi makamlarca reddedilmiş de değildir. Hâlihazırda Körfez ülkeleri ile 250 milyar doları aşan ticarî hacme sahip olan Çin'in, askerî varlığını yatırımlarını güvende tutmak ve Ortadoğu'da ABD sonrası güç boşluğunu doldurmak adına sembolik de olsa İran kontrolündeki topraklara gönderme ihtimali hayli yüksektir.

Bu hamle, Hint okyanusu ve Güney ve Doğu Çin Denizi hattında askerî-siyasî hamlelerle Çin'i sıkıştıran ABD'ye karşı farklı bir bölgede verilecek ilk ciddi cevap olacaktır. Afrika ve Asya ülkelerinde ekonomik anlamda gücünü arttıran Çin, Ortadoğu'da İran'ı stratejik ortak olarak görmesiyle el yükseltmiştir. Dahası, Biden yönetimi Kovid-19 salgınının ABD'deki etkileri, Trump döneminden kalan politik karmaşanın giderilmesi ve ABD-AB arasındaki güvensizliğin tamiri gibi konularla meşgul iken, Çin'in beş yıldır konuşulan anlaşmayı imzalaması da manidardır. İran ve ABD arasında nükleer enerji konusundaki görüşmelerin tekrar başlaması ve İran'a yönelik ambargonun hafifletilmesi gibi konular Biden'ın gündeminde olmasına rağmen Çin, ABD'den daha erken davranmıştır.

Dahası bu hamle; "Çin'in diplomatik anlamda Ortadoğu'daki pek çok devlete eşit mesafede durmasını etkileyecek mi?" sorusunu akıllara getirmektedir. Yine 2016 yılından itibaren Arap devletlerine ilişkin stratejik bir politika konsepti oluşturduğunu belirten Çin, İran'ın bölgedeki rakipleri ile de aktif siyasî ve ekonomik bağlar kurmaktadır. Bölge ülkelerinin çoğunluğunun Çin ile olan devasa boyuttaki ticarî ilişkileri düşünüldüğü zaman, İran-Çin anlaşmasına fevrî bir tepki göstermek yerine öncelikle ABD'nin tepkisini takip edeceklerini söyleyebiliriz. Fakat, bir bölgesel unsuru bu kümenin dışında tutabiliriz. Çin yatırımlarını

ABD şerhine karşın memnuniyetle karşılayan fakat son iki senedir yaşadığı politik istikrarsızlık ve Trump baskısı nedeniyle Çin ile olan ilişkilerinde isteksiz davranan İsrail, Çin-İran anlaşmasından sonra Çin'e karşı çok daha temkinli bir politika izleyecektir. Ayrıca, İsrail'in güvenlik öncelikleri doğrultusunda, Çin desteği ile güçlenen İran'a karşı Türkiye ile ilişkilerin normalleşmesine yönelik eğilim biraz daha güçlenebilecektir.

Biden yönetiminin genel mânâda küresel meselelere özel olarak da Ortadoğu ve İran konusunda vereceği kararların 2021 yazı sonuna doğru ortaya çıkması beklenirken, İran-Çin Stratejik İşbirliği Anlaşmasının bölgedeki ABD varlığına karşı yeni bir meydan okuma olduğu aşikârdır. Çin bu anlaşmanın yürürlüğe girmesiyle ekonomik saiklerin ötesinde Ortadoğu'da stratejik bir avantaj kazanmıştır. Önümüzdeki günlerde anlaşma kapsamında iki devlet arasında imzalanacak ilave protokoller, işbirliğinin boyutlarını daha net bir şekilde gözler önüne serecektir.